

4K TAMOYILI ASOSIDA O'QUVCHILARNING QORAQALPOQ TILI FANIDAN KOLLOBORATIV KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH PARADIGMASI

Bekimbetova Gulbaxar

Pedagogika fanlari falsafa doktori (PhD)

*Umumiy pedagogika va psixologiya rafedراسi
docent, NDPI*

Annotatsiya: Ushbu maqolada XXI asr ko'nikmalarini rivojlantirish, K modeli ko'nikmalarining turli sohalar va fanlarda ularning muhimligi, 4K tamoyili asosida o'quvchilarning qoraqalpoq tili fanidan kolloborativ ko'nikmalarini rivojlantirish masalalari haqida ma'lumot keltirilgan.

Аннотация: В данной статье представлена информация по вопросам развития навыков XXI века, актуальности навыков модели K в различных областях и дисциплинах, развития колlobоративных навыков учащихся по предмету каракалпакский язык на основе принципа 4K.

Abstract: This article provides information on the development of skills of the XXI century, the relevance of the skills of the K model in various fields and disciplines, the development of students' colloquial skills in the subject of the Karakalpak language based on the 4K principle.

XXI asr ko'nikmalarini rivojlantirishga Singapur, Xitoy, Angliya, Finlandiya, Estoniya kabi ta'limi ilg'or mamlakatlar o'quvchilarda 4K tamoyilini rivojlantirishga e'tibor qaratadi. PISA, PIRLS kabi xalqaro reytinglarda yuqori o'rinlarni egallagan davlatlar ta'limida o'quvchilarda "4K"ni o'z ichiga olgan muloqot, tadqiqot, yaratuvchanlik kabi ko'nikmalarga alohida urg'u berilgan va shuning uchun ham ular xalqaro reytinglarda katta natijalarga erishishyapti¹. Tadqiqotchi R.M.Karneyro, D.D.Xekmanlar 4K modeli ko'nikmalarining turli sohalar va fanlarda ularning muhimligini ta'kidlaydigan dalillar soni ortib borishini² bu ko'nikmalar, xatti-harakatlar va shaxsiy fazilatlar; bu odamlarga o'z muhitida yaxshi harakat qilishlariga yordam beradi boshqalar bilan til topishing, qattiq mehnat qiling va maqsadlaringizga erishiga yordam berishi mumkinligini ta'kidlab o'tgan³.

Ta'limda aniq maqsad qo'yish va o'zlashtirilgan bilimlarni tanqidiy tekshirish uchun Blum taksonomiyasidan foydalanish maqsadga muvofiq. J.vakkerning ta'kidlashicha, o'rganilgan bilimlarni real hayotda qo'llash uchun nazariyalarni

¹ <https://kun.uz/news/2023/08/17/xxi-asr-oquvchisi-uchun-zarur-konikmalarini-orgatuvchi-model-4k-haqida>

² Heckman, J. J., & Kautz, T. (2013). Fostering and measuring skills: Interventions that improve character and cognition (No. w19656). National Bureau of Economic Research.

³ Lippman, L.H., Ryberg, R., Carney, R. and Moore, K.A. (2015). Key "Soft Skills" that Foster Youth Workforce Success: Toward a Consensus Across Fields. Washington, DC: USAID, FHI 360, Child Trends. Published through the Workforce Connections project managed by FHI 360 and funded by USAID.

o'rganish juda muhim hisoblanadi⁴ Chet til o'qitish metodikasi lingvistik va tilni o'qitish nuqtai nazaridan "ta'lim (learning)" nazariyalariga asoslangan holda olib boriladi. Ushbu nazariyalarni chuqur o'rganish, xorijiy tilni an'anaviy va onlayn o'rganish jarayoni qanday sodir bo'lishini anglash imkonini beradi. Mazkur nazariya prinsiplari xorijiy tilni o'qitishni ta'minlashdagi strategiya va texnikalarni tanlashda qo'llanma sifatida ishlatiladi. Bunday nazariyalardan biri chet tilni mustaqil o'rganish g'oyasini ilgari suruvchi konstruktivizm nazariyasidir. Ushbu nazariya shaxsga yo'naltirilgan metodlarga asos bo'lib xizmat qiladi va uning eng muhim xususiyati shundaki, konstruktivizm nazariyasi asosida xorijiy til o'qitilganda ta'lim jarayonida o'qituvchining roli hamma savollarga javob beruvchi bilim manbai emas, balki yo'l ko'rsatuvchilik bilan chegaralanadi⁵.

4K tushunchasi — ijodkorlik, tanqidiy fikrlash, hamkorlik va muloqot — har qanday sohada muvaffaqiyatli ishlashga yordam beradigan to'rtta ko'nikma 1950-yillarda Aqshda paydo bo'lgan. U qurolli kuchlar uchun kadrlar tayyorlash bilan shug'ullanadigan mutaxassislar tomonidan ixtiro qilingan. Ular yuqori natijalarga yerishish uchun talabalar uchun mexanizmlarni mukammal boshqarish va mehnatevarlik ko'nikmalarining asosiy ko'nikmalarini rivojlantirish yetarli yemasligini angladilar. Hamkasblar va mijozlar bilan muloqot qilish qobiliyati ham bir xil darajada muhimdir. Terminlardan kelib chiqqan holda ushbu kontsepsiya 1960-yillarda to'liq shakllangan⁶.

4K model -bu har qanday faoliyatda foydali bo'ladigan insonning shaxsiy fazilatlaridir. Xususan, 4K nazariyasi birinchi marta 1950-yillarda Aqshda ishlab chiqilgan. Ushbu nazariyaga ko'ra, har bir inson maktabda, ishda va hayotda muvaffaqiyat qozonish uchun bunday fazilatlarga ega bo'lishi kerak. Agar ushbu ko'nikmalar har bir maktab bitiruvchisida bo'lmasa muvaffaqiyatli bo'lishiga to'sqinlik qilishi mumkin. Ushbu masalada 4K ko'nikma (tanqidiy fikrlash, ijodkorlik, hamkorlik va kommunikatsiya) lar insonning xayotiy muommolarini hal qilishga imkon beradi.⁷ 4K modelida tanqidiy fikrlash shakl sifatida ratsional

⁴ Wacker J.G. A Definition of Theory: Research Guidelines for Different Theory-Building Research Methods in Operations Management // Journal of Operations Management. – 1998. – № 16 – P. 361-385. [http://dx.doi.org/10.1016/S0272-6963\(98\)00019-9](http://dx.doi.org/10.1016/S0272-6963(98)00019-9)

⁵ Kao Y. Vygotsky's theory of instruction and assessment: the implications on foreign language education. Dissertation. USA. – 2014. – 280 p.

⁶ [4 навыка будущего | Сила Лиса \(foxford.ru\)](#)

⁷ И. Б. Клак, РАЗВИТИЕ 4К-УМЕНИЙ УЧАЩИХСЯ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ СЕРВИСОВ GOOGLE НА УРОКАХ ИСТОРИИ И ОБЩЕСТВОВЕДЕНИЯ

fikrlash tartib keltiradi va irratsional, tuzilmagan fikrlash betartibligiga uyg'unlik" ekanligi Sorina G.V.⁸ tomonidan ham o'rganilgan.

4K modelidagi Kollaboratsiya "Hamkorlikda ishlash" ta'lim texnologiyasi (Cooperative learning) – bu o'quvchilarning muloqot qobiliyatini rivojlantirishga qaratilgan yondashuvlardan biri bo'lib, juftlik yoki guruhli ta'limdan foydalangan holda tilni hamkorlikda o'rganishga urg'u beradi. "Hamkorlikda ishlash" ta'lim texnologiyasi (Cooperative learning) ilk marta pedagogika sohasiga J. Lankaster va A.Bell tomonidan XVIII asrda kiritilgan bo'lib, ular Angliyada mazkur metod asosida dars o'tiladigan maktabochishadi⁹. Keyinchalik esa "hamkorlikda ishlash" ta'lim texnologiyasi (Cooperative learning) boshqa olimlar tomonidan kengroq o'rganildi. Jumladan, J.Devi ta'lim dinamik jarayon bo'lib, nafaqat fanga doir bilimlar berilibgina qolmasdan, o'zaro interaksiya davomida olingan fikr-mulohazalar asosida o'quvchilarning muloqot malakasini rivojlantirish lozimligini ta'kidlaydi.¹⁰ Mazkur yondashuv tarafdorlari R.Olsen va S.Kagan "Hamkorlikda ishlash ta'lim texnologiyasi (Cooperative learning) – bu guruhli o'quv faoliyati bo'lib, guruhlardagi o'quvchilar o'rtasida ma'lumot almashinuvi bilan olib boriladi", deb ta'rif bergan bo'lsa¹¹ R.Slavin esa tilni hamkorlikda o'rganish – bu o'quvchilar kichik guruhda muammolarni ijtimoiy hal qilish uchun birgalikda ishlashidir deb ta'kidlaydi¹²

"Hamkorlikda ishlash" ta'lim texnologiyasi (Cooperative learning) ijtimoiy konstruktivizm nazariyasi asoschisi L.Vygotskiyning proksimal rivojlanish maydonidagi ichki tor doiradan chiqib, boshqa bilimlirorq bilan o'rtadagi doira topshiriqlarini bajarish va buning natijasida tashqaridagi ijtimoiylashuv jarayonisiz o'zi yolg'iz bajara olmaydigan maydondagi bilimni egallashiga turtki bo'ladi.

G.I.Shukina ta'limda faollikni ta'minlashni o'qituvchi va y'qувчилар o'rtasida hamkorlikni tashkil etgan holda amalga oshirish mumkin deb hisoblaydi¹³

⁸ Сорина Г.В. Принятие решений как интеллектуальная деятельность: Монография. – М.: Гардарики, 2005. – 253 с

⁹ Yassin A.A., Razak N.A., Maasum N.R. Cooperative Learning: General and Theoretical Background // Advances in Social Sciences Research Journal. – 2018. – № 5(8) – P. 643.

¹⁰ Socratous M. (2014). The effects of cooperative learning arrangements on the social skills of pupils identified as having severe learning difficulties, who attend special primary schools. PhD dissertation. University of Exeter. – 2014. – P. 55.

¹¹ Olsen R., Kagan S. About cooperative learning // In Kessler C. Cooperative Language Learning: A Teacher's Resource Book. New York: Prentice Hall. – 1992. – P. 8.

¹² Slavin R. Cooperative Learning: Theory, Research and Practice. 2nd ed. New York: Prentice Hall. – 1995. – 194 p.

¹³ Шуккина Г.И. Исследование активизации учебно – познавательной деятельности.// Советская педагогика. – 1983. – № 3. – Б. 36-37.

M.Garsiyaning fikriga ko'ra ushbu yondashuvning ijobiy taraflaridan biri – talabalar birgalikda ishlayotganda, ular o'z sheriklaridan o'rganish bilan birga, do'stlari bilan birgalikda ishlashdan zavqlanadi¹⁴

“Hamkorlikda ishlash” (Cooperative learning) ta'lim texnologiyasining o'ziga xos xususiyati shundaki, talabalar pedagogik jihatdan tuzilgan mashg'ulotlarni bajarish davomida chet tilni o'rganishning muhim sharti hisoblangan ijtimoiylashuv jarayoni sodir bo'ladi. Ushbu yondashuv ustida ilmiy ishlarini olib borgan olimlar S.Kagan¹⁵ va S.Viderxoldlar¹⁶ ta'lim oluvchilarning kommunikativ aloqada til bilimlarini yaxshilash bilan birga, birgalikda til o'rganish o'quvchilarning tanqidiy fikrlash qobiliyatini oshiradi hamda, tanqidiy fikrlashni nutq faoliyati turlari: tinglab tushunish, gapirish, o'qish va yozuv bilan uzviy bog'lab o'rgatish kerak deb ta'kidlaydi.

S.videxold tanqidiy fikrlashni “hamkorlikda ishlash” (Cooperative learning) ta'lim texnologiyasiga qo'shish uchun savollar matrisasini ishlab chiqdi¹⁷ Ushbu jarayonda o'quvchilarni savollarga tanqidiy javob berishga undaydigan savollar joizdir.

Ko'plab tadqiqotchilar “hamkorlikda ishlash” (Cooperative learning) ta'lim texnologiyasidan an'anaviy ta'limda samarali foydalanish uchun e'tibor berilishi lozim bo'lgan elementlarni tadqiq etgan. Jumladan, D.v.Jonson, R.T.Jonson, I.J.Xolubek va P.Roylarning fikriga ko'ra, “hamkorlikda ishlash” (Cooperative learning) ta'lim texnologiyasida talabalarning muhokama qilishi, boshqa talabalarga yordam berishi yoki bir-birlari bilan o'zaro material almashishi muhim ahamiyatga ega bo'lsada, chinakam hamkorlikda bilim olishlari uchun quyidagi to'rtta asosiy

¹⁴ Garcia M. Ten important aspects of a 21st century foreign language teaching approach. // European Journal of Foreign Language Teaching. – 2021. – Vol 5 (5). – P. 1-19. doi: 10.46827/ejfl.v5i5.3834

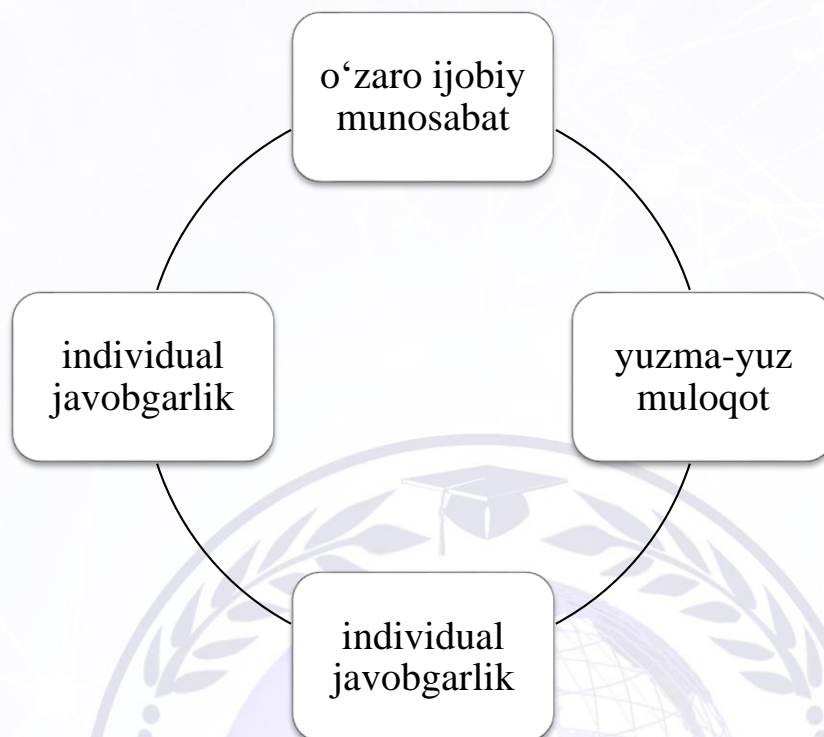
¹⁵ Kagan, S. Cooperative Learning. San Juan Capistrano, Calif.: Kagan Cooperative Learning. – 1992. – 450 p

¹⁶ Wiederhold C. The Question Matrix // San Juan Capistrano, Calif. – 1995. – 284 p.

¹⁷ Wiederhold C. The Question Matrix // San Juan Capistrano, Calif. – 1995. – 284 p

element bo'lishi kerakligini qo'yidagicha ta'kildagan. (1-rasm)

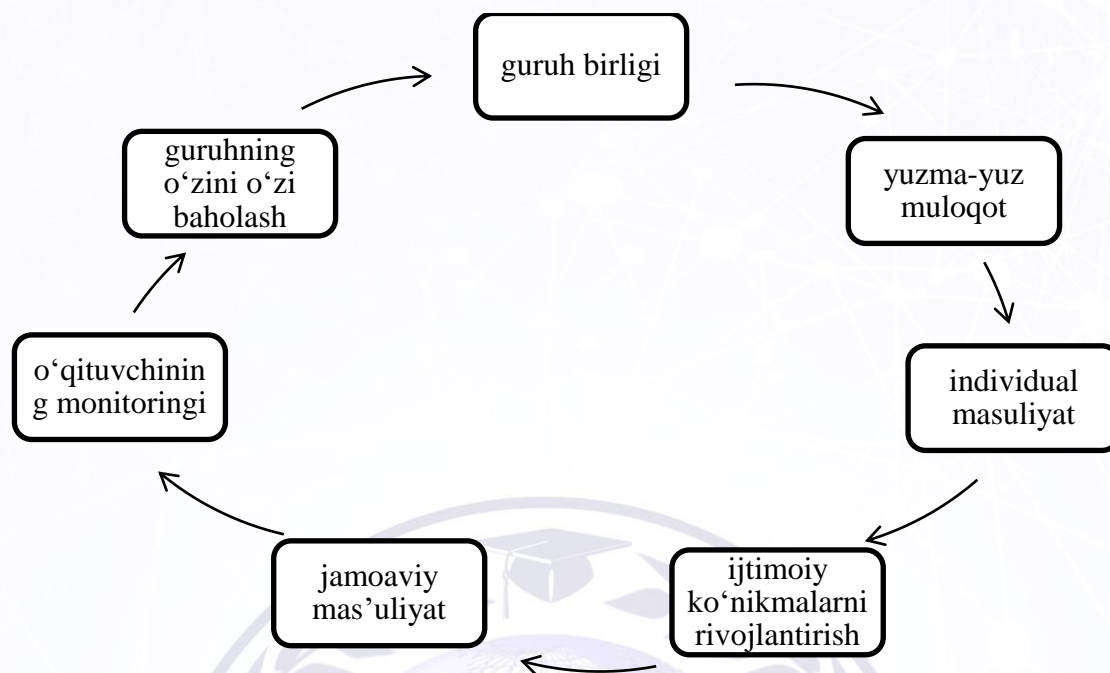

D.V.Jonson va hamkasblarining taklif qilgan “hamkorlikda ishlash” (Cooperative learning) ta’lim texnologiyasining asosiy elementlari ma’lum bir fan doirasida chegaralanmagan bo’lib, umumiy jihatdan ta’lim jarayonida o’quvchilarning sinfxonada hamkorlikda muvafaqqiyatli ishlashlari uchun ishlab chiqilgan bo’lib, ularning ta’kidlashicha, o’zaro ijobiy munosabat “hamkorlikda ishlash” (Cooperative learning) ta’lim texnologiyasining yuragi hisoblanadi¹⁸

J.Rote va B.Oganlar ham umumiy ma'noda muvafaqqiyatli “hamkorlikda ishlash” (ta'lim texnologiyasini tashkil etishning yetti komponentini taklif qiladi. ¹⁹ (2-pacm)

¹⁸ Johnson D.W., Johnson R.T., Holubec I.J., Roy P. Circles of learning. Cooperation in the Classroom. Alexandria, VA: Association for Supervision and Curriculum Development. – 1984. – 14 p.

¹⁹ Rottier J., Ogan B.J. Cooperative learning in middle-level schools. Washington, DC: National Education Association. – 1991. – 112 p.

Ushbu olimlarning taklif etgan tarkibiy elementlari 4K modelidagi kolleboratsiya kompetensiyasini, o'quvchilarda shakllantirish, hamda qoraqalpoq tilini o'qitish maqsadidan yiroqlashmaslik lozimligini inobatga olib, o'quvchilarni qoraqalpoq tilini o'qitishga tatbiq etish tatqiqot ishimiz maqsadini amalga oshirishga, faqatgina Guruhning o'zini o'zi baholashi o'quvchilarni qoraqalpoq tilini samarali o'qitishda yetarli natija bera olmaydi. O'quvchilar nafaqat o'zlarining ishini balki, guruhdoshlarining ham ishlarini baholashini maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz.

O'quvchilarga qoraqalpoq tilini 4K modeli asosidagi ta'limda "hamkorlikda ishlash" (Cooperative learning) ta'lim texnologiyasini samarali qo'llash uchun tarkibiy komponent sifatida kiritish lozim deb hisoblaymiz.

J.Ormerod ham ma'lum bir fan doirasida emas balki umumiy ta'lim jarayonida sinfda "hamkorlikda ishlash" (Cooperative learning) ta'lim texnologiyasini samarali tashkil etish uchun izlanishlar olib boradi va J.Rote va B.Oganning taklif etgan komponentlarining uchtasini: yuzma-yuz muloqot qilish, ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirish va jamoaviy mas'uliyatni chiqarib tashlashni tavsiya qilib, guruh birdamligi komponentini guruh a'zolarining o'zaro bog'liqligiga o'zgartirgan holda, aniq guruh maqsadi va kichik guruhlar nomli ikkita komponentni qo'shadi²⁰

S.Kagan va J.Xay esa yuqorida ismlari zikr etilgan olimlardan farqli o'laroq tilini o'rta ta'limda hamkorlikda samarali o'qitish uchun quyidagi komponentlardan

²⁰ Ormerod J.E. Educational psychology: Principles and applications. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall. – 1995. – 662 p.

tashkil topgan strukturani ishlab chiqqan: 1) ijobiy o‘zaro munosabat, 2) individual javobgarlik, 3) teng ishtirok etish, 4) simultan interaksiya²¹ Bizningcha, ushbu elementlar maktab o‘quvchilari uchun mos bo‘lib, ushbu elementlar A1 darajali o‘quvchilarga ingliz tilini o‘qitishda juda muhim bo‘lmaganligi uchun ham asosiy elementlar qatoriga kiritish mumkin. L.Nelsonning takidlashicha, texnologiya shubxasiz o‘qituvchilar va talabalarga hamkorlikdagi onlayn muhitda to‘liq ishtirok etish imkoniyatini beradi²²

Qoraqalpoq tilini o‘qitish uchun “hamkorlikda ishlash” (Cooperative learning) ta’lim texnologiyasining taklif qilingan birinchi tarkibiy elementi – bu “o‘zaro ijobiy munosabat”. Agar o‘quvchilar berilgan vazifani bajarishda guruhdagi har bir a’zoning muvaffaqiyati muhim ahamiyatga ega ekanligini tushunsalar, guruh a’zolari orasida ijobiy o‘zaro munosabat shakllanadi. Natijada, guruh a’zolari vazifani muvaffaqiyatli bajarish uchun bir-birini qo‘llab-quvvatlashi kerakligini tushunib yetadilar. Guruh a’zolari topshiriqni bajarish davomida o‘z vazifasini tushunib bajarishsa shu bilan birgalikda guruh muvaffaqiyati uchun boshqa guruh a’zolariga yordam bera olishsa bu o‘zaro ijobiy munosabatni anglatishi, shaxsiy javobgarlikni o‘zaro ijobiy munosabatning ajralmas bir qismi ekanligidan dalolat beradi. Agar o‘quvchilar topshiriqni bajarishda guruh a’zolarini ularni qo‘llab-quvvatlashga harakat qilishsa, individual javobgarlik bir vaqtning o‘zida avtomatik tarzda sodir bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. <https://kun.uz/news/2023/08/17/xxi-asr-oquvchisi-uchun-zarur-konikmalarini-orgatuvchi-model-4k-haqida>
2. Heckman, J. J., & Kautz, T. (2013). Fostering and measuring skills: Interventions that improve character and cognition (No. w19656). National Bureau of Economic Research.
3. Lippman, L.H., Ryberg, R., Carney, R. and Moore, K.A. (2015). Key “Soft Skills” that Foster Youth Workforce Success: Toward a Consensus Across Fields. Washington, DC: USAID, FHI 360, Child Trends. Published through the Workforce Connections project managed by FHI 360 and funded by USAID.
4. Wacker J.G. A Definition of Theory: Research Guidelines for Different Theory-Building Research Methods in Operations Management // Journal of Operations Management. – 1998. – № 16 – P. 361-385. [http://dx.doi.org/10.1016/S0272-6963\(98\)00019-9](http://dx.doi.org/10.1016/S0272-6963(98)00019-9)

²¹ Kagan S., High J. Kagan structures for English language learners // ESL Magazine. The information source for ESL/EFL professional worldwide. – 2002. – P. 10.

²² Nelson L.M. Collaborative problem solving // In C. M. Reigeluth (Ed.), Instructional design theories and models: A new paradigm of instructional theory. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum. – 1999. – P. 241-267.

5. Као У. Vygotsky's theory of instruction and assessment: the implications on foreign language education. Dissertation. USA. – 2014. – 280 p.
6. [4 навыка будущего | Сила Лиса \(foxford.ru\)](#)
7. И. Б. Клак, РАЗВИТИЕ 4К-УМЕНИЙ УЧАЩИХСЯ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ СЕРВИСОВ GOOGLE НА УРОКАХ ИСТОРИИ И ОБЩЕСТВОВЕДЕНИЯ
8. Сори́на Г.В. Принятие решений как интеллектуальная деятельность: Монография. – М.: Гардарики, 2005. – 253 с
9. Yassin A.A., Razak N.A., Maasum N.R. Cooperative Learning: General and Theoretical Background // Advances in Social Sciences Research Journal. – 2018. – № 5(8) – P. 643.
10. Socratous M. (2014). The effects of cooperative learning arrangements on the social skills of pupils identified as having severe learning difficulties, who attend special primary schools. PhD dissertation. University of Exeter. – 2014. – P. 55.
11. Olsen R., Kagan S. About cooperative learning // In Kessler C. Cooperative Language Learning: A Teacher's Resource Book. New York: Prentice Hall. – 1992. – P. 8.
12. Slavin R. Cooperative Learning: Theory, Research and Practice. 2nd ed. New York: Prentice Hall. – 1995. – 194
13. Щукина Г.И. Исследование активизации учебно – познавательной деятельности. // Советская педагогика. – 1983. – № 3. – Б. 36-37.
14. Garcia M. Ten important aspects of a 21st century foreign language teaching approach. // European Journal of Foreign Language Teaching. – 2021. – Vol 5 (5). – P. 1-19. doi: 10.46827/ejfl.v5i5.3834
15. Kagan, S. Cooperative Learning. San Juan Capistrano, Calif.: Kagan Cooperative Learning. – 1992. – 450 p
16. Wiederhold C. The Question Matrix // San Juan Capistrano, Calif. – 1995. – 284 p.
17. Wiederhold C. The Question Matrix // San Juan Capistrano, Calif. – 1995. – 284 p
18. Johnson D.W., Johnson R.T., Holubec I.J., Roy P. Circles of learning. Cooperation in the Classroom. Alexandria, VA: Association for Supervision and Curriculum Development. – 1984. – 14 p.
19. Rottier J., Ogan B.J. Cooperative learning in middle-level schools. Washington, DC: National Education Association. – 1991. – 112 p.
20. Ormrod J.E. Educational psychology: Principles and applications. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall. – 1995. – 662 p.
21. Kagan S., High J. Kagan structures for English language learners // ESL Magazine. The information source for ESL/EFL professional worldwide. – 2002. – P. 10.